

Dr. Božo Goluža

***KULTURNO NASLIJEĐE BOSNE I HERCEGOVINE U
PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI****

Kako bismo imali bolji uvid u današnje stanje pokrajina Bosne i Hercegovine, valja nam se svakako vratiti u daleku prošlost. Velika seoba naroda iz prvih stoljeća kršćanske ere, kao prvi korak u stvaranju moderne Europe, neka bude naša polazišna točka.

Hrvati su u svoju današnju domovinu došli početkom 7. stoljeća. Jezgra hrvatskog naroda nastanila se na području južno od planine Gvozda i rijeke Save, od Istre do Vrbasa i rijeke Bosne, a uz morsku obalu do Cetine. Istočno odavde nastale su posebne zemlje: Paganija ili Pomorje od Cetine do Neretve, Hum ili Zahumlje od Neretve do Dubrovnika, Travunja s Konavlima od Dubrovnika do Boke kotorske, Duklja južno od Travunje i Bosna, koja se po prvi put spominje tek u 10. stoljeću na prostoru oko izvora rijeke Bosne. Stari pisci zovu zemlje od Istre do Cetine Bijelom Hrvatskom, od Cetine do Duklje Crvenom Hrvatskom i područje oko rijeka Save i Drave Panonskom Hrvatskom.

Od 1138. godine hrvatsko-ugarski kraljevi nose i naslov *rex Ramae*, što znači kralj Bosne. U prvo vrijeme Bosna je ograničena na gornji tok rijeke Bosne, a poslije se širila prema zapadu i sjeveru.

* Članak je prethodno napisan za popratnu brošuru izložbe fotografija *Stradanje katoličkih sakralnih objekata hrvatskoga naroda na području Federacije u tijeku rata*. Izložbu je organizirao Muzej H-B iz Mostara 15. listopada 1997. u povodu Dana europskog kulturnog naslijeđa u Umjetničkoj galeriji Hrvatskoga doma hercega Stjepana Kosače.

Prvi poznati vladar u Bosni bio je ban Borić (1154.-1163.) kao vazal hrvatsko-ugarskoga kralja. Jedan od najpoznatijih bosanskih vladara bio je ban Kulin (1180.-1204.), praotac bosanske vladarske obitelji Kotromanića, koji je 1203. godine papinom legatu na Bilinom polju kod Zenice jasno rekao da on i njegov narod pripadaju *Katoličkoj crkvi*.

Pokrštenje Hrvata išlo je postupno od mora prema unutrašnjosti, pa je tako došlo i do stare Bosne, koja se stjerala od gornje Drine do gornjeg Vrbasa. Nakon izvjesnog vremena tu je osnovana posebna bosanska biskupija. Nisu sačuvani nikakvi dokumenti o osnutku te biskupije, tako da prvi put imamo njezin sačuvani spomen iz 1088. godine.

Ne zna se gdje je u početku bilo sjedište bosanske biskupije. Tek je ban Matej Ninoslav dao podići kaptol i stolnu crkvu Sv. Petra u selu Brdu, župa Vrhbosna. Isto tako, ne zna se gdje je bilo Brdo. Jedni misle da je to u današnjem Blažuju, a drugi na Palama.

U kasnom srednjem vijeku Bosnu je zahvatilo patarensko krivovjerje, tako da je od Katoličke crkve otpalo 12-13% pučanstva. Usprkos tomu Bosna je i dalje ostala katolička zemlja s blizu 90% katolika. Banovi i kraljevi uglavnom su bili katolici, i to vazali katoličkoga hrvatsko-ugarskog kralja. U prvim desetljećima turske okupacije Bosne bolje organizirani katolici, iako puno žešće progonjeni, dobro su se odupirali turskim progonima, a slabije organizirani patareni jednostavno su iščezli i utopili se u islamu. Kasnijim velikim progonima, počevši od 1516. godine, sve slabije su odolijevali i katolici, pa je i njih jedan dio, da bi spasio gole živote i imovinu, prihvaćao islam.

Koliko je Katolička crkva u kasnom srednjem vijeku bila jaka u Bosni svjedoči podatak od preko 200 crkava, koje su građene prema propisima rimske liturgije, jer patareni crkava nisu imali.

U selu Arnautovićima kod Visokog otkrivena je početkom ovoga stoljeća monumentalna bazilika u tri lađe, a u apsidi te crkve nađena je zidana grobnica bosanskih vladara. Tu su pronađeni i zlatom vezeni *grbovi s ljiljanima* koji pripadaju katoličkoj (hrvatskoj) vladarskoj kući Kotromanića.

Turci su Bosnu okupirali 1463., a Hercegovinu 1482. godine. Pri zauzeću Bosne okupator je ubio posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, a posljednja bosanska kraljica Katarina Kosača

pobjegla je u Rim, gdje je i umrla 1478. godine. Oporukom, pisanom 5 dana prije svoje smrti, ostavila je Bosnu Svetoj Stolicu u nasljedstvo, ako joj se djeca Sigismund i Katarina ne vrate ponovno u krilo Katoličke crkve, jer su bila odvedena u tursko ropstvo i islamizirana.

Nakon toga najpogubnijeg događaja u povijesti pokrajine Bosne i Hercegovine na ovom se prostoru počinje mijenjati etnička i vjerska slika. S okupatorom dolazi veći broj islamskog, ali i pravoslavnog pučanstva. I dio je domorodaca prihvatio islam, ali tijekom duge okupacije nemali broj katolika prihvatio je i pravoslavlje, osobito u istočnoj Hercegovini. Turska okupatorska sila veći dio franjevačkih samostana i katoličkih crkava uništila je, a neke su pretvorene u džamije. Uz to, u dugom razdoblju katolicima je bilo zabranjeno obnavljati ili podizati crkve. Tešku borbu s turskim okupatorskim vlastima za očuvanje katoličke vjere vodili su franjevci. Ipak, tijekom višestoljetne turske okupacije autohtona katolička vjera i hrvatska zapadna kultura iz ovih krajeva dobrano je potisnuta.

Poslije Berlinskog kongresa 1878. godine i austrijske okupacije pokrajina Bosne i Hercegovine za Katoličku crkvu došli su bolji dani. Uz ostale slobode katolici dobivaju slobodu gradnje novih i popravljavanja starih crkava i ostalih vjerskih objekata. Uz gospodarski razvitak ovoga prostora možemo reći da je u tom razdoblju došlo do pravog kulturnog preporoda. Ipak, za Hrvate katolike političke prilike u ovim pokrajinama ni tada nisu bile najpovoljnije.

Nakon Prvoga svjetskog rata stvorena je južnoslavenska država. Katolici, a ni muslimani, u toj državi nisu imali kako političkih tako ni punih vjerskih sloboda. Naravno, na takvoj osnovi ta država nije mogla biti dugovječna. Hrvatski narod početkom Drugoga svjetskog rata stvara svoju samostalnu državu. Međutim, ta je država sa završetkom rata propala, a stvorena je nova komunistička država Južnih Slavena. U toj državi hrvatski je narod bio dežurni krivac, a Katolička crkva morala je u "katakombe". Okovi komunističkog ropstva popucali su i ovdje kad i u ostaloj Istočnoj Europi. Međutim, to pucanje na ovom prostoru prouzročilo je pravu kataklizmu. Upravo tim kataklizmatičkim danima, kada su hrvatski katolički puk i njegova imovina u postotku najviše stradali, ovdje posvećujemo veći dio prostora.

VRHBOSANSKA NADBISKUPIJA

Srednjovjekovno ustrojstvo Katoličke crkve u pokrajinama Bosni i Hercegovini uništeno je nakon turske okupacije ovoga prostora. Tek u vrijeme austrougarske uprave 1881. godine papa Leon XIII. ponovno osniva redovitu crkvenu upravu, a time i nove biskupije. Tada su osnovane vrhbosanska nadbiskupija sa sjedištem u Sarajevu, te mostarsko-duvanjska biskupija sa sjedištem u Mostaru i banjalučka biskupija sa sjedištem u Banjaluci. U to vrijeme trebinjskom biskupijom upravljao je dubrovački biskup, da bi 1890. godine mostarski biskup postao njezin trajni upravitelj.

Površina vrhbosanske nadbiskupije iznosi 22.401 km². U 13 dekanata ta nadbiskupija ima 144 župe u kojima je prije rata živjelo 528.000 Hrvata katolika. U ovom ratu srušeno je, spaljeno, devastirano ili oštećeno preko 600 crkvenih objekata. Više od 50 župa danas nije u funkciji.

Već 1992. godine Srbi su zauzeli derventski dekanat (15 župa i 48.481 vjerski katolik) i doborski dekanat sa sjedištem u Modriči (14 župa i 42.465 vjernika katolika). Kompletno hrvatsko katoličko pučanstvo s toga područja bilo je potjerano, a sve što je bilo hrvatsko katoličko uništeno je.

Šamački dekanat sa sjedištem u Bosanskom Šamcu (8 župa i 40.556 katolika) i brčanski dekanat sa sjedištem u Brčkom (9 župa i 28.495 katolika) Srbi su također zauzeli, pučanstvo protjerali, a katoličke vjerske objekte uništili. Tešku sudbinu doživio je i usorski dekanat sa sjedištem u Doboju (9 župa i 28.711 katolika). Od toga dekanata Srbi su zauzeli i uništili 5 župa.

U travničkom dekanatu (15 župa i 59.149 katolika) nekoliko župa također je zauzeto, a pučanstvo s dotičnog prostora doživjelo je sudbinu ostalih zauzetih područja. U bugojanskom dekanatu (11 župa i 52.734 katolika) stradalo je više župa, a u Kupreškom polju sve su crkve potpuno uništene. I sarajevski dekanat u ovom ratu doživio je pravu tragediju. S toga prostora prognano je preko 200.000 Hrvata katolika. Pojedine župe ostalih dekanata u vrhbosanskoj nadbiskupiji također su teško stradale. To se posebno odnosi na srednjobosanski prostor, odakle su muslimanske vojne postrojbe protjerale velik broj Hrvata katolika, a uništene su i mnoge župne crkve i ostali vjerski objekti.

Statistički pregled za cijelu nadbiskupiju:

lakše oštećenih crkvenih objekata 59;
oštećeni, ali mogu služiti svrsi 81;
jako oštećenih i neupotrebljivih objekata 110;
potpuno uništenih objekata 138;
devastiranih globalja 226.

Ukupan broj stradalih vjerskih objekata u vrhbosanskoj nadbiskupiji je 614. Ako se ima na umu da je veći broj vjernika protjeran sa svojih ognjišta, dobit ćemo jasnu sliku katastrofe koja je zadesila nadbiskupiju u ovom ratu.

MOSTARSKO-DUVANJSKA I TREBINJSKA BISKUPIJA

Površina mostarsko-duvanjske biskupije iznosi 8.368 km², a trebinjske 3.861 km². Ukupna površina obje biskupije iznosi 12.229 km².

Mostarsko-duvanjska biskupija ima 7 dekanata i 66 župa, od kojih danas 5 nije u funkciji. Na području biskupije prije rata živjelo je 186.000 Hrvata katolika. U ovom ratu mostarsko-duvanjska biskupija, poglavito njezini rubni dijelovi, podnijela je pravo mučeništvo.

Teška povijesna sudbina dodijelila je trebinjskoj biskupiji ulogu graničnog područja. Upravo zbog toga svaki rat tomu prostoru donosio je tragične posljedice. Biskupija ima 2 dekanata i 15 župa, od kojih danas jedna nije u funkciji. Prije rata u trebinjskoj biskupiji živjelo je 16.000 Hrvata katolika. Zbog lakšeg pregleda ove ćemo dvije biskupije gledati skupa. Dakle, stradanje župa i katoličkih vjerskih objekata u obje biskupije u ovom ratu izgleda ovako:

Pod srpskom vlašću nalaze se ove župe:

Potpuno zauzete

Nevesinje. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Župu su zauzeli Srbi u listopadu 1991. godine. Crkva je srušena sa zemljom.

Stjepan Krst. Crkva rođenja sv. Ivana Krstitelja. Župu su zauzeli Srbi 9. travnja 1992. godine. Crkva i župni stan potpuno su razoreni.

Trebinje. Katedralna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije. Srbi su je zauzeli 1991. godine.

Glavatičevo. Crkva sv. Jure. Pod srpskom je vlašću bila od 1991. godine. Danas je u Federaciji BiH.

Djelomično zauzete

Hrasno. Selo Mišljen zauzeto je u listopadu 1991. godine.

Ravno. Sela Dol, Kotezi, Orašje i Prhinje zauzeta su u listopadu 1991. godine.

Stolac. Sela Donja i Gornja Bitunja, Njivice, Ljubinje, Orlja, Ravnice i Žegulja zauzeta su u travnju 1992. godine.

Pod muslimanskom vlašću odnosno u Federaciji BiH nalaze se ove župe:

Potpuno zauzete

Jablanica. Crkva Bezgrešnog začeća Marijina pod muslimanskom je vlašću od ožujka 1993. godine.

Konjic. Crkva rođenja sv. Ivana Krstitelja granatirana je u više navrata od Srba, a pod muslimanskom je vlašću od 1993. godine.

Djelomično zauzete

Potoci. Crkva Srca Isusova. Župa je bila pod srpskom vlašću od travnja do lipnja 1992., a pod muslimanskom je od lipnja 1993. godine.

Blagaj. Crkva Presvetog trojstva pod muslimanskom je vlašću od 9. svibnja 1993. godine.

Drežnica. Crkva Svih svetih pod muslimanskom je vlašću od 9. svibnja 1993. godine.

Mostar. Župa sv. Petra i Pavla, lijeva obala Neretve, pod muslimanskom je vlašću od 9. svibnja 1993. godine.

Mostar. Župa sv. Ivana apostola, lijeva obala Neretve, pod muslimanskom je vlašću od 9. svibnja 1993. godine.

Srušene ili spaljene župne i filijalne crkve

Aladinići. Crkvu Svih svetih spalili su Srbi ili Muslimani u lipnju 1992. godine.

Potoci. Crkvu Srca Isusova spalili su Srbi u svibnju 1992. godine.

Čeljevo. Kapelicu sv. Ivana Krstitelja u Tasovčićima spalili su Srbi u proljeće 1992. godine.

Gradac kod Neuma. Crkva Marijina uznesenja spaljena je od Srba u svibnju 1992. godine.

Gradina. Filijalna crkva sv. Petra u Biletićima spaljena je od Srba u svibnju 1992. godine.

Mostar. Crkva sv. Petra i Pavla spaljena je od Srba u svibnju 1992. godine.

Mostar. Katedrala Majke crkve od 11. veljače 1992. mnogo je puta granatirana i rušena.

Nevesinje. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije potpuno je uništena od Srba.

Ravno. Crkva Marijina rođenja spaljena je od Srba u listopadu 1991. godine.

Stjepan Krst. Župna crkva spaljena je 1992. godine od Srba.

Srušeni ili spaljeni crkveni objekti

Potoci. Samostan časnih sestara franjevki spaljen je u travnju 1992. godine.

Domanovići. Župni stan zapaljen je od Srba u lipnju 1992. godine.

Domanovići. Kuća časnih sestara Maloga Isusa spaljena je od Srba u lipnju 1992. godine.

Mostar. Biskupski dvor spaljen je od Srba 6. svibnja 1992. godine.

Ravno. Župni stan spaljen je od Srba početkom listopada 1991. godine.

Stjepan Krst. Župni stan spaljen je od Srba u lipnju 1992. godine.

Trebinja. Župni stan spaljen je od Srba početkom listopada 1991. godine.

Teško oštećene župne i filijalne crkve

Čapljina. Crkva sv. Franje oštećena je 1992. godine.

Domanovići. Crkva sv. Josipa Radnika zapaljena je i djelomično izgorjela u lipnju 1992. godine.

Kruševo. Crkva Ilije proroka oštećena je 5. travnja 1992. godine i više puta nakon toga.

Rotimlja. Crkva sv. Petra i Pavla oštećena je od Srba u više navrata.

Stolac. Crkva Ilije proroka oštećena je od Srba u više navrata.

Trebinja. Crkva Marijina uznesenja oštećena je od Srba u listopadu 1991. godine.

Šujica. Crkva sv. Ante oštećena je od Srba u više navrata 1992. godine.

Teško oštećeni crkveni objekti

Potoci. Župni stan oštećen je u više navrata, kasnije je od Muslimana potpuno devastiran i uništen.

Potoci. Svećenički dom oštećen je u više navrata, kasnije je od Muslimana potpuno devastiran i uništen.

Mostar. Franjevački samostan oštećen od Muslimana 1993. godine.

Lakše oštećeni crkveni objekti

Čeljevo. Crkva srca Isusova oštećena je od Srba u više navrata 1992. godine.

Čeljevo. Župni stan oštećen je srpskim granatiranjem 1992. godine.

Čitluk. Župna crkva oštećena je srpskim granatiranjem u svibnju 1992. godine.

Gradina. Župna crkva oštećena je više puta 1992. godine.

Grljevići. Župni stan oštećen je u svibnju 1992. godine.

Grljevići. Filijalna crkva u Lipnu oštećena je u svibnju 1992. godine.

Hrasno. Crkva Bezgrešnog začeca oštećena je od Srba u više navrata 1992. godine.

Hrasno. Križni put na Gradini mjestimično je oštećen 1992. godine.

Hutovo. Crkva Krista Kralja oštećena je u više navrata.

Kočerin. Crkva sv. Petra i Pavla granatirana je u travnju 1992. godine.

Ljubinje. Kapelica Srca Isusova je devastirana.

Ljuti Dolac. Župna crkva sv. Ane oštećena je 5. travnja 1992. godine.

Ljuti Dolac. Župni stan oštećen je od srpskog granatiranja u travnju 1992. godine.

Mostar. Katedralni župni ured oštećen je od Srba u više navrata.

Mostar. Filijalna crkva u Miljkovićima oštećena je u svibnju 1992. godine.

Mostar. Filijalna crkva u Orlacu oštećena je u više navrata 1992. godine.

Mostar. Filijalna crkva u Cimu oštećena je u više navrata 1992. godine.

Mostar. Kuća časnih sestara franjevki oštećena je od Muslimana u svibnju 1993. godine.

Ploče-Tepčići. Župni stan oštećen je od Srba 1992. godine.

Ploče-Tepčići. Župna crkva sv. Ante oštećena je u više navrata od Srba.

Ploče-Tepčići. Filijalna crkva u Dobrom Selu oštećena je u travnju 1992. godine od Srba.

Trebinje. Vrata katedralne crkve i jedan unutarnji stup lakše su oštećeni metkom od Srba.

Šujica. Župni stan oštećen je u više navrata 1992. godine.

Iz izloženog je jasno da su hercegovačke biskupije u ovom ratu uistinu teško stradale. Dio prognanog pučanstva vratio se nakon oslobođenja. Međutim, na prostore koji su ostali bilo pod srpskom bilo pod muslimanskom vlašću Hrvati katolici se ni do danas nisu vratili. Uz to, na prostoru koji kontrolira hrvatska vlast nalazi se veliki broj izbjeglica, poglavito iz središnje Bosne.

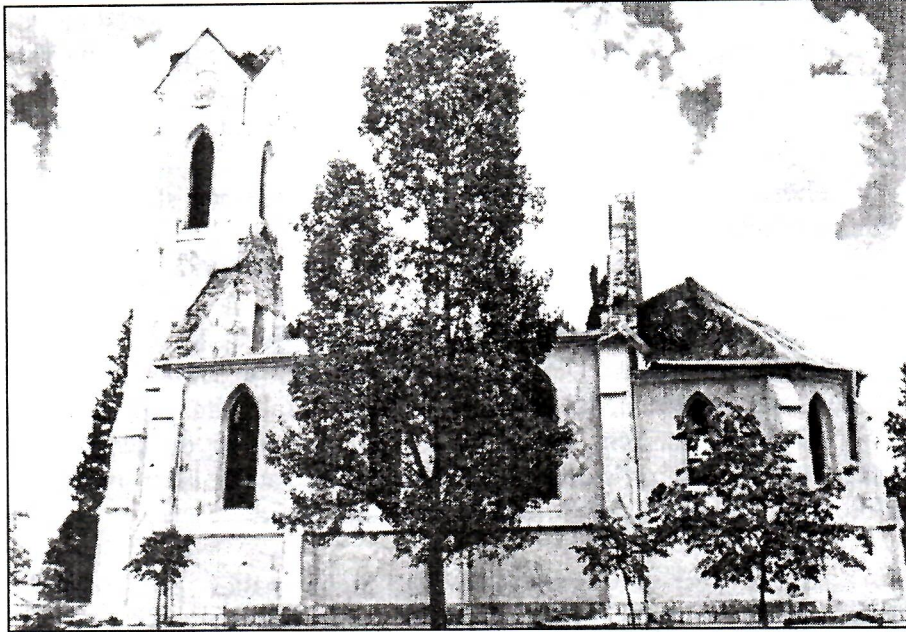
Kako se veći dio **banjalučke biskupije** nalazi pod srpskom vlašću, za to područje nismo uspjeli prikupiti odgovarajuće podatke, pa taj prostor ovdje i ne obrađujemo.

Dr. Božo Goluža

KULTURERBE BOSNIENS UND DER HERZEGOWINA IN DER VERGANGENHEIT UND GEGENWART

Zusammenfassung

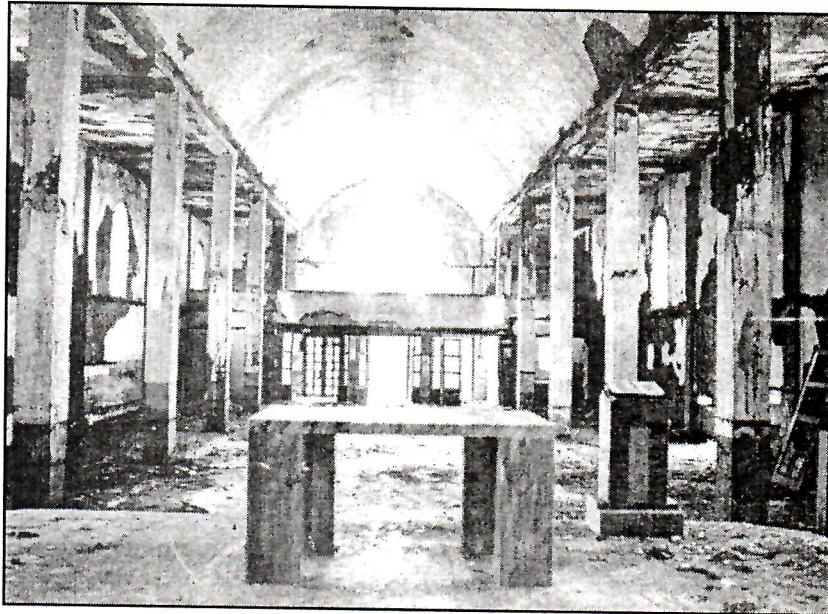
Der Verfasser beginnt seinen Artikel mit den wichtigsten Daten aus der Geschichte, um nachher Not und Zerstörung von kirchlichen Objekten in neuerer - unserer Zeit, besonders im letzten Krieg darzustellen. Die herzegowinischen katholischen Diözesen wurden in der Tat in großem Ausmaß zerstört. Der Artikel umfasst alle bosnisch-herzegowinischen Diözesen mit Ausnahme von Banja Luka, für die dem Verfasser keine entsprechenden Angaben zur Verfügung standen.

POTOCI, Crkva Srea Isusova

POTOCI, Samostan časnih sestara franjevki

Crkva sv. Ante u Konjicu (Žitače)

Crkva Presvetog srca Isusova u Konjicu (Obri)

RAVNO, Crkva Marijina rodenja

JAJCE-PODMILAČJE, Crkva sv. Ive